

Drugo, valja spomenuti da sam o modeliranju imao već nekoliko sličnih članaka,⁴ koje bi također valjalo studiozno pročitati jer pomažu da opisi i prikazi jezičnih pojava budu jednostavniji i iscrpniji.

Sažetak

Stjepan Babić, sveuč. prof. u miru, Zagreb
UDK 801.612:808.62, znanstveni članak,
primljen 20. 10. 1999., prihvaćen za tisak 17. 11. 1999.

The Adjective Stress in the Croatian Literary Language

The author states what a good description of language items should be like, exemplifying it by the description of the adjective stress in the Croatian literary language. He points out that the forty-nine types with considerable incompleteness could be reduced to fully described six types.

PITANJA I ODGOVORI

PRAVOPIISNA POČAST Poljskomu Vrapcu

Naslov je malo šaljiv, ali je problem ozbiljan. Od Alojzija Frkovića iz Delnica dobili smo ovaj dopis:

»Štovani uredniče, ovog je ljeta u izdanju Hrvatskog ornitološkog društva Zagreb izišla knjiga, u stvari priručnik, Ptice Hrvatske i Europe. Radi se zapravo o prijevodu s engleskoga poznatog Collinsovog džepnog vodiča u kojem je riječju i slikom predstavljeno gotovo 3 000 vrsta ptica što žive u Europi, sjevernoj Africi i Bliskom istoku. Pri-

ručnik je stručno i jezično prilagodio za Hrvatsku ornitolog Dragan Radović iz Zavoda za ornitologiju HAZU.

Pored hrvatskog imena za svaku vrstu ptice dano je latinsko stručno ime te ime ptice na engleskom jeziku. Hrvatska imena ptica temelje se na hrvatskom ornitološkom nazivlju, koje preporuča već spomenuti zavod HAZU. Po njem nema više kopca ptičara, jastreba kokošara, škanjca mišara, šojke kreštalice... Sad su to kobac, jastreb, škanjac, šojka... No to nije jedina novost. "U ovom se priručniku po prvi put standardna hrvatska imena ptičjih vrsta pišu velikim slovima." (Str. 16.) Tako već spomenuti jastreb je sada Jastreb,

4 *O Daničićevu naglasnom sustavu kao sustavu*, Jezik, XV, Zagreb, 1968., str. 150.–157. – *Daničićevi naglasni tipovi*, Zbornik o Đuri Daničiću, Zagreb – Beograd, 1981., str. 341.–345. – *O podjeli glagola na vrste*, Jezik, god. XXVII., Zagreb, 1980., str. 139.–144. – *Modeliranje u tvorbi riječi*, Suvremena lingvistika, 34., Zagreb, 1992., str. 35.–40. – *Sintetski prikaz promjene imenica*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, 27, 1992., Zagreb, str. 179.–186. – *Jotacija bez komparacije*, Riječ, god. 4, sv. 1., Rijeka, 1998., 7.–11.

a poljski vrabac – Poljski Vrabac. Prema priređivaču, koji već unaprijed napominje “da će ovaj pokušaj uvođenja iznimke u pravopisnom pravilu izazvati dosta neslaganja i napada...”, uvođenjem tog noviteta ima za svrhu lako razlikovanje standardnih imena od mnogobrojnih narodnih imena ptica.

Molim da mi u časopisu Jezik, kojemu ste Vi glavni urednik, odgovorite da li su ti noviteti u redu, da li se slažete s njima i da li ih mi ornitolozi amateri treba da bespogovorno prihvatimo.«

Odgovor može biti jasan, jednoznačan i kratak. Ta novost nije u redu, ne slažem se s njome, a ornitolozi, i ne samo amateri, ne bi ga uopće trebali prihvatiti jer ne pridonosi nikakvoj većoj jasnoći. Pisanjem Vrabac, Poljski Vrabac hrvatski se pravopis podređuje engleskomu.

Tu bih mogao završiti jer sam u bitnome odgovorio. Ipak, potrebno je tomu još komentara.

Kao što je već rečeno, knjiga je prijevod s engleskoga, u knjizi su navedene tri prevoditeljice: Jasminka Radović, Vlatka Dumbović i Vlatka Ščetarić, ali one nisu odgovorne za tu novost jer na str. 22. piše: “Pošto sam siguran da će ovaj pokušaj uvođenja iznimke u pravopisnom pravilu izazvati dosta neslaganja i napada, a u želji da kritike i napadi budu usmjereni na pravu adresu, napominjem da za to nisu odgovorni ni prevodioci ni lektori, već isključivo osoba koja je ovaj priručnik stručno i jezično prilagodila za Hrvatsku.” U impresumu piše: “Za Hrvatsku prilagodio: Dragan Radović”. Lektori se ne navode. Dakle odgovoran je prilagođivač Dragan Radović.

To je neobičan izlet jednoga stručnjaka ornitologa u područje pravopisa ne da ga unaprijedi nego da hrvatski pravopis podredi engleskomu. Autor svoju inovaciju

opravdava razlikovanjem koje je već navedeno, a posebno većim obrazloženjem:

“U ovom se priručniku po prvi put standardna hrvatska imena ptičjih vrsta pišu velikim slovom. Time postizemo lako razlikovanje standardnih hrvatskih imena od mnogobrojnih narodnih imena i uspostavljamo razliku između standardnog imena koje se odnosi na točno određenu vrstu i neodređenih imena za razne skupine ptica. Na primjer, kada napišemo vrabac mislimo općenito na ptice iz porodice vrabaca (*Passeridae*), u Hrvatskoj brojnih i široko rasprostranjenih po selima, poljodjelskim područjima i gradovima, u narodu dobro poznatih pod mnoštvom raznih imena. No, napišemo li Vrabac mislimo na točno određenu vrstu znanstvenog (latinskog) imena *Passer domesticus*. Osim njega, u vrapce se ubrajaju Poljski Vrabac (*Passer montanus*, brojnan u kontinentalnoj Hrvatskoj, rjeđi u primorskoj) i Španjolski Vrabac (*Passer hispaniolensis*, koji se posljednjih desetljeća proširio s juga na cijelo područje primorske Hrvatske). Standardna imena vrsta ptica odnose se na točno određenu, znanstveno klasificiranu i priznatu, znanstvenim metodama opisanu vrstu ptice i u neku je ruku vlastito ime te vrste.

Ne treba se čuditi da se tek sada javlja potreba za pisanjem standardnih imena životinja velikim slovom jer za većinu životinja u hrvatskom jeziku uopće ne postoji standardizirano nazivlje. Do sada su se tom problematikom pretežito susretali znanstvenici i stručnjaci koji su umjesto hrvatskog uglavnom koristili znanstveno, latinsko nazivlje čak i kada su govorili ili pisali hrvatskim jezikom. Za nestručnjake, vrste ptica su neki neodređeni i općeniti pojmovi. Na primjer, kada nestručnjak kaže ili napiše jastreb, vjerojatno ne misli na Jastreba (*Accipiter gentilis*), već

na tko zna koju manju ili srednje veliku grablicu (u Hrvatskoj barem 20-tak raznih vrsta). Tek se omasovljenjem ornitologije okuplja sve više ljudi koji ne žele ptice zvati latinskim već hrvatskih imenima i žele znati na koju se točno vrstu misli kada se napiše ili kaže, na primjer, ime Jastreb (Str. 22.).

Neću pitati kako se razlikuje vrabac i Vrabac u predavanjima, kako se kaže Jastreb, neću se osvrnuti na razglabanje o nestručnjacima, već o stručnoj razlici pisanja velikim i malim slovom.

Najprije ću navesti pravilo Hrvatskoga pravopisa koje je prilagođivač prekršio.

Malim se početnim slovom pišu nazivi životinjskih pasmina: *bernardinac* (pas), *turopoljac* (svinja), *angora* (angora mačka, angora kunić). Tako se pišu i opće imenice za životinje i bilje: *konj*, *krava*, *lav*, *mačka*, *ovca*, *pas*, *ptica*, *zec*; *bor hrast*, *ivančica*, *jablan*, *ljubica*, *perunika*, *tratinčica*, *višnja*... " (4. izd., § 39.).

Usput da navedem i 40. paragraf:

"U znanosti je uobičajeno da se prva riječ njihova stručnog latinskoga naziva piše velikim početnim slovom: *Felis leo* (lav), *Viola odorata* (ljubica)..."

Kad bi Radovićevo pisanje i imalo kakvo opravdanje, imalo bi samo veliko prvo slovo: Španjolski vrabac, Vrabac, Poljski vrabac, Mrtvomorski vrabac, Pustinjanski vrabac, tada bi to bilo po latinskome, jer je latinski *Passer domesticus*, ali prilagođivač u hrvatskome izdanju i ne pomišlja na latinski, jer on robuje engleskomu.

Govoreći o španjolskome vrapcu, Radović piše: "Mužjaci se razlikuju od Vrapca po kestenjastom tjemenu (usp. i s križancima i Talijanskim Vrapcem) i bjelijim obrazima; za razliku od Poljskog Vrapca nema crnu mrlju na ušnom pokrovu..." (Str. 334.) Jasno je da je svejedno,

napisali mi Španjolski vrabac, Talijanski Vrabac ili španjolski vrabac, talijanski vrabac, vrsta je jasno i jednoznačno određena atributom, zabune ne može biti. Prema tomu opravdanja za veliko slovo nema. Komu se može učiniti važna razlika samo vrabac i Vrabac, jastreb i Jastreb, jedno je obična riječ, a drugo je zoološki naziv. Međutim tu je potrebu stvorio sam Radović jer je on u nazivima vrsta izostavio atribut ako se vrsta podudara s rodom, tj. ako jedan rod ima samo jednu vrstu. Ako jedan rod ima više vrsta s jednom imenicom, a sve radi razlikovnosti imaju atribut (pridjev), onda Radović samo kod jedne vrste izostavlja pridjev. Tako se postiže gospodarstvenost (ekonomija) u jeziku, razlikovnost je sačuvana, ali se gubi sustavnost i potrebna zalihost što Radovićeve inovacija povećava mogućnost zabune, pogotovu u predavanjima. Tako on ima deset vrsta vrabaca (str. 332.–335.), što će biti njegova novotvorina: Snježni Vrabac, Vrabac Kamenjar, Kratkoprsti Vrabac, Žutovrati Vrabac, Španjolski Vrabac, Poljski Vrabac, Mrtvomorski Vrabac, Pustinjanski Vrabac, a samo je domačega vrapca pretvorio u Vrapca. U rodu jastrebova s tri vrste, gdje je samo jedan jastreb (kokošar), a druge su dvije kopci, kobac ptičar i kratkoprsti kobac, jastreba je pretvorio u Jastreba, a prvoga kopca u Kopca, a samo drugomu ostavio atribut. Njegovo nazivlje je nazadak prema nazivlju u hrvatskome izdanju knjige Fauna Evrope, Ljubljana, 1981. Tu su porodice i rodovi navedeni u množini, a vrste u jednini i s potrebnim atributom.

Pomalo je nevjerovatno kako se ozbiljan stručnjak upušta u poigravanje jezikom i pravopisom, a da se prije nije savjetovao ne samo s kojim jezikoslovcem, nego vjerojatno ni sa sustručnjacima. Još je neobičnije što je to rađeno u svezi s In-

stitutom Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, a uvjeren sam da ni tu nije nikoga pitao za savjet. Kad bi koga pitao u Akademiji, pogotovu njezin Razred za filološke znanosti, takvu novotariju nitko ne bi odobrio. To već zato što se ta novotarija ne bi mogla zaustaviti samo na pticama, već bi se trebala proširiti na sve zoološke nazive, ona bi jednako trebala vrijediti i za biljne vrste, a tamo bi jednako tako bila neprihvatljiva kao i kod životinjskih vrsta. Da na daljnje posljedice i ne pomišljam. Radović je svjesno bacio kamen da uzburka naša pravopisne vode jer piše:

“Takav se proces ranije nego u Hrvatskoj počeo zbivati u Velikoj Britaniji gdje danas postoji preko milijun promatrača ptica (bird-watchers) pa je pri kraju i proces uvođenja pravila pisanja velikim slovom standardnih imena životinja u engleski jezik. Danas se to pravilo poštuje u gotovo svim knjigama (uključujući original ovog priručnika) i časopisima o pticama na engleskom jeziku, s iznimkom nekoliko najstarijih, vrlo tradicionalno nastrojenih časopisa.” (Str. 22.)

On ne zna da engleski jezik ima drugačija pravila u pisanju velikih slova, u njemu se pišu svi dijelovi višečlanih naslova, osim prijedloga i veznika, velikim početnim slovima. Nije dakle razlika samo u pisanju imena vrsta. To pokazuje i pisanje samoga naslova ove knjige. Na knjizi je naslov otisnut ovako:

PTICE

HRVATSKE I EUROPE

SA SJEVERNOM AFRIKOM

I SREDNJIM ISTOKOM

a u katalogizaciji publikacije piše prema naslovu knjige: “Ptice Hrvatske i Europe: sa Sjevernom Afrikom i Srednjim Istokom.

Tu je pogrešno veliko S u *sjevernom* i veliko I u *istokom*, jer se po pravilu pisanja krajeva, pokrajina i sl. treba *sjeverna Afrika* i *Bliski istok*. Kako katalogizaciju radi Narodna i sveučilišna knjižnica, to znači da je i ona podlegla toj inovaciji.

Tu dakle prilagođavač nije osamljen kao u prvoj inovaciji, počelo je s plakatima i javnim natpisima tako da smo na to morali upozoriti i u Hrvatskome pravopisu. U 84. paragrafu 4. izdanja piše:

“Iznimno se, iz likovnih i pjesničkih razloga, mogu sve riječi dijela teksta napisati ili samo velikim ili samo malim početnim slovom (naslovi, plakati), npr. *Poziv Na Degustaciju Hrvatskih Vina* (obavijest na plakatu). Takav se način ne preporučuje ni na plakatu jer nije u skladu s pravilima o pisanju velikoga slova.”

Istina, nekad u prošlosti, mislim pod kraj u 19. stoljeću i na početku 20., javljali su se takvi naslovi, ali sporadično i to je napušteno, ali sada to postaje moda, engleska moda za koju u hrvatskome nema nikakva razloga osim pomodnosti i kolonijalnoga mentaliteta.

Kad već spominjem te knjige, onda ću spomenuti i genitiv posvojni u naslovima tih knjiga: *Fauna Evrope*, *Ptice Hrvatske i Evrope*. Moglo bi se reći *Evropska fauna*, *Hrvatske i evropske ptice*. Znam da će tomu prigovoriti, čak i neki jezikoslovci. Da to nije isto. Znam da katkada nije isto, npr. Atlas Hrvatske i Hrvatski atlas. Prvi prikazuje samo Hrvatsku, a drugi može i cijeli svijet samo je važno što je izašao u Hrvatskoj, što su ga radili Hrvati na hrvatskome jeziku. Ali što se ptica tiče, to znači da je riječ o pticama koje žive u Hrvatskoj i u Europi. Da može i bez posvojnoga genitiva, pokazuju naslovi i u samoj knjizi. Engleske naslove *Pocket Guide to British Birds* i *The Handbook of British Birds* prevoditeljice su prevele na

hrvatski: Džepni vodič za upoznavanje britanskih ptica, Priručnik o britanskim pticama (str. 10.), a prilagođivač je to zaboravio "prilagoditi", ali je novoj modi prilagodio naslov i nazive vrsta. Postupio

je kao da Hrvati svoju kulturu imaju od jučer ili da je uopće nemaju pa moraju preuzimati englesku.

Stjepan Babić

OSVRTI

JOŠ JEDNOM O DIJALEKATNOJ OSNOVICI HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA

Na pisanje Marija Grčevića u 2. i 3. broju 46. godišta *Jezika* sažeto sam odgovorio u 5. broju istoga godišta, a 1. broj novoga godišta donosi osvrt Marija Grčevića sa stavovima na koje kratko odgovaram, doduše nerado, nerado zato što mislim da nije istina kako se mi u bitnome "slabo razumijemo", kako se to čini M. Grčeviću. Naravno, ipak su nerazumijevanja često moguća, a preciziranja tu i tamo potrebna. Razumije se, ima u našem polemiziranju i takvih mjesta od kojih bi kroatistika mogla imati koristi, no bolje bi bilo da se sve to iznosi mirnim tonom u okviru znanstvenih priloga. Zato se nadam da ovi osvrti neće prerasti u mučnu i dugu polemiku.

1. U terminološkim pitanjima doista je potrebna pažljivost čitanja i razumijevanja tuđega teksta, poglavito pak dobra volja za to. Kako već jednom rekoh, jasno je da M. Grčević nije dobro razumio moje pisanje, ili to nije želio. U pitanju govorâ istočnohercegovačkoga dijalekta zaista je potrebno dobro lučiti, i to prije svega zbog toga što su današnji govori u istočnoj Hercegovini osjetno različiti u odnosu na nekadanje govore istočne Hercegovine. Današnji govori u istočnoj Hercegovini znatno su istočnije boje od nekadanjih. Međutim, govori istočnoher-

cegovačkoga dijalekta npr. u Bukovici (preneseni u Bukovicu iz istočne Hercegovine) imaju nesumnjive zapadne značajke (npr. *more*, a ne *može*), zapadnije i od hrvatskoga književnog jezika. Uz to, kad se govori o dijalekatnoj osnovici književnoga jezika, govori se o njoj, ne o čemu drugom, pa je, dakle, nužno potrebno dobro razumjeti odnos između osnovice i nadgradnje u standardnom jeziku. Inače je u znanosti taj odnos dobro poznat. K tomu je uvijek važno o čem se u kojem prilogu upravo govori; govori li se o temi "Leksička norma i hrvatska narječja", kao što sam govorio 1997. u Puli i onda to objavio 1998. u *Kolu*, važno je i dijalekatno stanje i standardizacija, pri čemu se, naravno, standardizacija u velikoj mjeri provodi upravo u književnosti, uz apsorpiranje dostignuća tzv. govornoga interdijalekta. Procesu tipa standardizacije u ruralnim sredinama ljudima obično uopće nisu (bili) ni zanimljivi ni poznati. No nama je znano da standardni jezik svatko i svagdje mora učiti.

2. Pitanje seoba također moramo raščlanjivati vrlo precizno, pogotovo bez pretpostavljanja kako drugi o tom pogrešno misli. Ne treba od veličanja značenja migracija ići prema umanjivanju njihova značenja. Stanovito značenje seoba M. Grčević, razumije se, ne pobija, ali ne nalazi prave mjere. Kad kažem da su događanja 16. stoljeća i poslije posljedicom ratnih zbivanja, onda govorim i o konač-